

जाहिरातीचे दर.

सालील पन्नांवर चोकराची
करावी.व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(टपाल इंग्रालि माफ)
किरकोळ अंकास
दोन आणे.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति । —कौटिलीय अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

सहसंपादक—श्री. वा. काळे

वर्ष ११

पुणे, बुधवार तारीख २४ जानेवारी, १९४५

अंक ४

व्ही. पी. बेडेकर
आणि सन्स लि.
मुंबई.

मसाल्याचे व्यापारी

पुणे एजंटः—
द. ना. हेजीब

गेल्या ३० वर्षांत हजारो लोकांनी अनुभवलेले

फिन्हर एस.

सर्व तन्हेच्या तापावर अप्रतिम गुणकारी. किं. रु. २

● होमिओ लॅक्स—विन त्रासानें शोच शुद्धि करून, कोडा
साफ व निर्दोष करणारे, किं. १ रु. पाकीट ४-

● बाल मित्र—लहान मुलांना उद्बवणाऱ्या सर्व विकारांवर
सात्रीचा उपाय. किं. रु. २.

पॅकिंग व पोस्टेज खर्च निराळा पडेल.

तुमच्या नजोकाच्या दुकानांत वरील औषधें मागा. तें अधिक
फायद्याचें आहे.

एजन्सी नसलेल्या गांवी स्टॉकिस्ट नेमणें आहेत.

सुधा एजन्सी,

३८ खांडके विल्डग, दादर, मुंबई नं. १४.

"मागोरा"चा अभिनव व आश्चर्यकारक शोध

ढेकणांच्या उदबच्या

(ABC)

BUG COILS (ABC)

प्रत्येक उदबची रात्रभर जळते व तोंपर्यंत ढेकूण आपलें
ठिकाण सोडून बाहेर येत नाहीत. विशिष्ट घुरामुळें हा
चमत्कार होतो. बॉक्समध्ये १२ तांबड्या उदबच्या तांबड्या
पॅकिंगमध्ये बॉक्स किं. रु. १८८, ट. स. निराळा.

दि मागोरा केमिकल कं. लि.,
हिराबाग, पुणे २

पुणे चीफ एजंट :

मे. श्रीदत्त एजन्सी

१०० रविवार पेठ,
मोती चौक, पुणे २.

कोल्हापूर विक्रेते :

मे. भागवत आणि कं.

कांच लाइन

सातारा जिल्हा एजंट :

मे. जोशी आणि
मंडळी

भवानी पेठ.

सांड टोमटो कम्पाउन्ड

(ए. बी. सी. लिटिमिन्सुल)

स्कुरिदायक, पाचक व पोष्टिक द्रव्य
न लागले, पंडुरोग, रिकेडस व अगच्छा

पांघर अर्थात उपयोग.

ओ रि जि न ल

ब्रा म्ही ते ला चे

कारखानदार.

द. कृ. सांडू ब्रदर्स, चेंबूर, लिमिटेड.
कॅम्ब्रिज, केमिस्ट्रल व इन्डस्ट्रियल
चेंबूर, मुंबई.

डोंगरे

याच्या

बालामृतानि

अशक्त मुलें
सशक्त होतात.

विविध माहिती

प्रो. सी. एन. वकील

हिंदुस्थान सरकारच्या नियोजन खात्याचे आर्थिक सहाय्यार म्हणून मुंबईचे प्रो. सी. एन. वकील ह्यांची नेमणूक झाली आहे.

हिंदुस्थानांत रेडिओ तयार होणार

रेडिओ सेटस तयार करणारी एक ५० लक्ष रुपयांची कंपनी लवकरच नोंदण्यांत येणार आहे.

ग्रेट ब्रिटनमधील सिनेमाचा शोक व त्याची किंमत

ग्रेट ब्रिटनमध्ये दर आठवड्यास सुमारे २,५०,००,००० सिनेमाची तिकिटें सपतात व त्याचें २०,००,००० पौंड उत्पन्न होतें. प्रत्येक इंग्रज सरासरीने दर पंधरवड्यास एकदा सिनेमा पहातो व त्यासाठी सव्वा रुपया खर्च करतो. ब्रिटिश थिएटरांस अमेरिकन चित्रपटांवरच मुख्यतः अवलंबून राहावे लागतें, व त्याप्रीत्यर्थ ग्रेट ब्रिटनला अमेरिकन कंपन्यांना दरसाठ सुमारे ३० कोटी रुपये द्यावे लागतात ! वार्तापटांच्या भाड्याचा ह्यांत समावेश नाही.

ब्रिटिश निर्गतीत घट

कपाशीचें सूत व कापड ह्यांचे बाबतीत ग्रेट ब्रिटनचा परराष्ट्रीय व्यापार गेल्या पांच-सहा वर्षांत किती उतरला आहे, ह्याचे खालील आकडे उद्बोधक आहेत:—

	१९३८	१९४२	१९४३
सूत (दश लक्ष पौंड)	१२२.९	१८.८	१९.२
कापड (दश लक्ष चौ.वार)	१३८६.२	४८५.२	३७४.३

श्वेतवर्णीय व निग्रो

अमेरिकेंत निग्रो लोकांना कसे बाजूस राखण्यांत येतें ह्याची माहिती देणारे एक पुस्तक ("पॅटर्न ऑफ निग्रो सेग्रिगेशन") नुकतेंच प्रसिद्ध झालें आहे, त्यांत राहण्याच्या जागा, सामाजिक व्यवहार, करमणूक, प्रवास, दुकानांतील खरेदी, प्रार्थनेचें ठिकाण, होटेल्स, खाणावळी, इस्पितळे, इत्यादि बाबतींत निग्रो व श्वेत वर्णीय ह्यांत करण्यांत येत असलेला भेद तपशीलवार वर्णिलेला आहे. पुस्तकाची पृष्ठसंख्या ३३२ असून त्याची किंमत १८ शिलिंग आहे.

ग्रेट ब्रिटनमध्ये वीरचा पुरवठा वाढला

ग्रेट ब्रिटनमध्ये वीर दारूचें उत्पादन वाढत आहे व त्याकारणानें लोकांची दारूची तहान आतां पूर्वीच्या मानानें चांगल्या प्रकारें भागूं शकते. अर्थात्, मागणी पुरवठ्यापेक्षाहि जास्त आहे. वीर कंपन्यांचे शेअर्स तेजीत आहेत. १९३६ नंतर आतां इतके तेजीत ते कधीच नव्हते.

आयुर्विमा कंपन्यांच्या खर्चाची कमालमर्यादा

इन्शुरन्स बिलावरील सिलेक्ट कमिटीने बिलांचा तपशीलवार विचार करून आपल्या सूचना तयार केल्या आहेत, त्यांचा विचार मध्यवर्ती असेंब्लींत लवकरच होईल. चीफ एजंटाला यावयाच्या वेतनास इन्शुरन्स बिलांतील ज्या कलमानें मर्यादा घातली आहे, त्या कलमाऐवजी सर्व प्रकारच्या विमा कंपन्यांच्या खर्चाचे प्रमाणावर नियंत्रण असावे, अशी सिलेक्ट कमिटीची शिफारस असल्याचें समजतें. त्यासंबंधांत कंपन्यांच्या वयाऐवजी त्यांच्या कारभाराचा विस्तार लक्षांत घेण्यांत यावा, अशीहि कमिटीची सूचना आहे. आयुर्विमा कंपन्यांच्या खर्चावरील नियंत्रण खालीलप्रमाणें ठेवण्यांत यावें, अशी कमिटीची शिफारस आहे:—

१ जानेवारी, १९४६ पूर्वी मिळविलेले काम:—

- (१) पहिल्या वर्षाच्या हप्त्यांच्या ८५%
- (२) जुन्या कामावरील हप्त्यांच्या १२३% ते १९%

१ जानेवारी, १९४६ नंतरचें काम:—

- (१) पहिल्या वर्षाच्या हप्त्यांच्या ७२३% ते ८४%
- (२) जुन्या कामावरील हप्त्यांच्या १२% ते १७%

बँकिंगच्या घंटाचें ऑस्ट्रेलियांत राष्ट्रीयकरण

ऑस्ट्रेलियांत मजूर पक्षाचें सरकार अधिकारारूढ आहे आणि बँकिंगच्या घंटाचें राष्ट्रीयकरण व्हावें असे त्या पक्षाचें मत आहे. त्यास अनुसरून, कॉमनवेल्थ (मध्यवर्ती) बँकवर पूर्ण ताबा मिळवून त्याचा उपयोग आपल्या युद्धोत्तर योजनास पैसे मिळविण्याकडे करण्याचा तेथील सरकारचा विचार आहे. ह्याबाबत आवश्यक तो कायदा करावा लागेल, त्याचा वास लागतांच ऑस्ट्रेलियांतील विरोधी पक्षानें व हितसंबंधी व्यापारी बँकांनी विरोध दाखविण्यास प्रारंभ केला आहे. सरकारने बँकांवर अधिकार मिळविल्यास लोकांचा त्यावरील विश्वास नष्ट होईल, असे नॅशनल बँक ऑफ ऑस्ट्रेलियानें जाहीर केले आहे. सरकारी नियंत्रणामुळे कार्यक्षमता नष्ट होऊन कर भरणाऱ्या नागरिकांचें नुकसान होईल, असा इशारा बँक ऑफ अँडॉलेडच्या चेअरमनने दिला आहे. ऑस्ट्रेलियाच्या मध्यवर्ती बँकेच्या डायरेक्टर बोर्डाचे अधिकार कमी करून त्याचें केवळ सहाय्यार मंडळांत रूपांतर करण्याचा आणि बँकेचें वोरण ठरविण्याचा सरा अधिकार तत्कालिन सरकारास देण्याचा तेथील आजच्या सरकारचा विचार दिसतो.

तयार कपड्यांचे
व्यापारी

महिंद्रकर ब्रदर्स

गिरगांव, मुंबई नं. ४ व बुधवार चौक, पुणे.

संस्थापक : कै. नानासाहेब सरपोतदार

पूना गेस्ट हाऊस

टेलिफोन
नं. ७७२

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... २६	शास्त्रीय संशोधनाचे महत्त्व—
२ आयुर्विमा कंपन्यांच्या	हिंदुस्थानात अनास्था—
सर्चांची मर्यादा ... २६	राष्ट्रीय सरकारची आव-
३ बँकिंगचा धंदा ... २६	श्यकता—प्रो. कॅसल—
४ राष्ट्रीय प्राप्तीची वाटणी २७	देशी उद्योगधंद्यांस संरक्षण
५ ब्रिटिश युद्धप्रयत्नाचा	७ आपल्यापुढील कांही प्रश्न ३०
सरकारी आढावा ... २८	८ बँक ऑफ इंडिया लि. ... ३१
६ स्फुट विचार ... २९	९ टाटा थिला योजना ... ३१
सर हैदरी ह्यांचे शिष्टमंडळ—	१० स्पेशल डायरेक्टर ... ३१
	११ आयुर्विमा कंपन्यांचे हप्ते ३२

अर्थ

बुधवार, ता. २४, जानेवारी १९४५

राष्ट्रीय प्राप्तीची वाटणी

“मुंबई योजने”चा दुसरा भाग

हिंदुस्थानास आर्थिक समृद्धि प्राप्त करून देण्याच्या उद्देशाने प्रमुख हिंदी कारखानदारांनी आखलेली योजना प्रसिद्ध होऊन एक वर्ष झाले. ह्या अवधीत निरनिराळ्या विचारांच्या लोकांनी त्या योजनेसंबंधाने स्वतःचे अभिप्राय व्यक्त केले. देशाच्या आर्थिक संवर्धनाच्या प्रश्नास व्यावहारिक आणि व्यापक रीतीने तोंड फोडल्याबद्दल अनेकांनी “मुंबई योजने” चे स्वागत केले. कांही टीकाकारांनी तिच्यामधील दोष दाखवून सुधारणा सुचवल्या. योजनाकर्त्यांशी मूलग्राही मतभेद असणाऱ्या विशिष्ट विचारांच्या व परंपरेच्या कांही टीकाकारांनी भांडवलवाल्यांची स्वार्थी योजना झणून ती त्याज्य ठरवली आणि स्वतःच्या स्वतंत्र कल्पनाहि तपशीलवार पुढे मांडल्या. हिंदी जनतेचे दारिद्र्य दूर करून तिची रहाणी सुसमय करणे हे सर्व योजनाकारांचे व त्यांच्या टीकाकारांचे सामान्य ध्येय आहे; परंतु ते कोणत्या मार्गाने साध्य करावयाचे ह्याचे संबंधांत मुख्यत्वेकरून तीव्र मतभेद उत्पन्न झाले. मुंबई योजनेचे मुख्य वैगुण्य, तीमध्ये संपत्तीच्या उत्पादनाचाच केवळ विचार करण्यांत आला होता आणि ह्या वाढलेल्या राष्ट्रीय प्राप्तीची जनतेमध्ये कशी वाटणी होणार ह्याची चर्चा आलेली नव्हती, हे होते. उद्योगधंद्यांच्या विस्तारामुळे आणि शेतीच्या सुधारणेच्या योगाने संपत्तीचे उत्पादन वाढावयाचे आणि सामान्य जनतेची रहाणी सुधारावयाची तर बहुसंख्य लोकांची प्रति वाढणे अपरिहार्यच होते. तथापि, ह्या विषयांचे विवेचन मुंबई योजनेत आले नसल्याने ती भांडवलवाल्यांनी स्वतःच्या फायद्याचे दृष्टीने बनवली आहे आणि तिचा परिणाम श्रीमान वर्ग अधिक श्रीमंत व गरीब जनता अधिक गरीब होण्यांत झाल्यावांचून रहावयाचा नाही असेही कांही टीकाकारांनी म्हटले होते.

“मुंबई योजने” तले हे वैगुण्य तिच्या कर्त्यांनी तिचा दुसरा भाग प्रसिद्ध करून काढून टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे. शेतकरी, कामकरी, नोकरवर्ग, कारागीर ह्यांची प्रति आपल्या योज-

नेने कशी वाढेल आणि त्यांची रहाणी कशी सुधारेल ह्याचे दिग्दर्शन ह्या भागांत करण्यांत आले आहे. ते अर्थातच अत्यंत स्थूल स्वरूपाचे असून त्यावरून सर्व लोकांस काम मिळून सध्याचे मानाने अधिक प्राप्ती व सुखसोयी उपलब्ध होतील हे सुचवण्यांत आले आहे. ह्या बाबतीत दोन मुख्य गोष्टी स्पष्ट करण्यांत आल्या आहेत. देशांत मोठमोठाले कारखाने निघावयाचे आणि त्यांत प्रचंड प्रमाणांत संपत्तीचे उत्पादन व्हावयाचे. त्यावर सत्ता कोणाची रहाणार आणि त्याचा फायदा कोण घेणार ह्या प्रश्नास असे उत्तर देण्यांत आले आहे की वैयक्तिक स्वार्थावर आधारलेली भांडवलशाही आणि राजसत्तेच्या हाती एकवटलेली आर्थिक घटना ह्या दोन परस्पर विरुद्ध टोकांच्या मधिल सुवर्णमध्य गाठण्याचा योजनाकर्त्यांचा उद्देश आहे. कित्येक धंदे सरकारला चालवावे लागतील, पण बाकीच्यामध्ये वैयक्तिक महत्त्वाकांक्षा, कल्पनाचातुर्ध व भांडवल ह्यांस वाव देणे राष्ट्राच्या हिताचे आहे अशी मुंबई योजनेच्या कर्त्यांची भूमिका आहे. लोकसंख्येपैकी फार थोड्य लोकांच्या हाती एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाचा मोठा हिस्सा आज जात आहे, ही परिस्थिति बदलली जाऊन त्याच्या वाटणीतील विषमता शक्य तेवढी नाहीशी करण्याची आवश्यकता त्यांनी प्रतिपादली आहे. मोठ्या प्राप्तीवर व जिद्दीवर चढते कर बसवून सरकारास संपत्तीच्या विभागणीस समतेचे वळण लावता येईल. त्याच प्रमाणे, शेतमालाच्या किंमतीत स्थिरता राखून, सेडेगावी धंद्यांस उत्तेजन देऊन आणि कामकर्त्यांच्या मजुरीत वाढ करून हे उद्दिष्ट साध्य करण्यांत आले पाहिजे असे त्यांनी सुचवले आहे. भांडवलशाहीतले दोष टाळून तिळा लोकशाहीच्या सत्तेखालील सामाजिक घटनेचे वळण लावण्याचे धोरण त्यांनी पुरस्कारले आहे.

इंग्लंड व अमेरिका ह्यांसारख्या देशांतहि भांडवलशाहीचे पहिले व अनिष्ट स्वरूप बदलून गेले असून रशिया सारख्या समाजसत्तावादी देशांत विषमता व व्यक्तिस्वातंत्र्य ह्यांस स्थान यावं लागत आहे असे म्हणून योजनाकर्त्यांनी स्वतःच्या मध्यवर्ती धोरणाचे समर्थन केले आहे. सबंद देशाच्या सहकार्याने आणि स्वार्थत्यागाने उभारावयाची आर्थिक घटना केवळ स्वहितसाधू संपत्तिमान व्यक्तींच्या हाती देणे अशक्य आहे ह्या जाणीवेने त्यांन राजसत्तेच्या उद्योगधंदे व व्यापार ह्यांवरील नियंत्रणाचे तत्व मान्य केले आहे आणि लोकशाही व औद्योगिक प्रगति ह्यांचेमध्ये विरोध असण्याचे कारण नाही असे प्रतिपादले आहे. सरकारी नियंत्रण कोणी व कसे अंमलांत आणणे आवश्यक व व्यावहारिक आहे हे कांही उदाहरणे देऊन योजनाकर्त्यांनी दाखवले आहे. भांडवलवाल्यांची स्वार्थी योजना म्हणून तिच्यावर हल्ला चढवणारां उत्तर देण्याचा हा प्रयत्न आहे. राष्ट्रीय वृत्तीच्या आणि प्रातिनिधिक सरकाराच्या सत्तेखाली आणि एकजीवी व ऐनजिनर्सी हिंदी राष्ट्राच्या व्यापक मर्यादांमध्येच आपली योजना यशस्वी होणे शक्य आहे हा स्वतःचा अभिप्राय पुन्हा एकवार त्यांनी नमूद केला आहे. आर्थिक प्रगतीच्या दृष्टीने भारताच्या अखंडत्वाचे अगत्य ह्या रीतीने अप्रत्यक्षपणाने सिद्ध करण्यांत आले आहे. जमीन धारणाच्या पद्धतीत सुधारणा, सहकारी संघटनेचा विस्तार, कामकरी वर्गाच्या सुखसोयीची तरतूद इत्यादि गोष्टींचाहि पुरस्कार योजनाकर्त्यांनी केला आहे.

ब्रिटिश युद्धप्रयत्नाचा सरकारी आढावा

मुख्य प्रधानांचे पार्लमेंटांत निवेदन

“ग्रेट ब्रिटनच्या युद्ध प्रयत्नासंदर्धी आकडेवार माहिती” ह्या नांवाचे ब्रिटिश सरकारचे एक तपशीलवार पत्रक मि. चर्चिल ह्यांनी पार्लमेंटास सादर केले. ह्या रिपोर्टाचे मनुष्यबळ, उत्पादन, आगबोट वहातुक व व्यापार, जनतेने केलेला मालाचा उठाव आणि उत्पन्न-सर्व असे पांच भाग आहेत. संयुक्त राष्ट्रांपैकी एकाच्याने एका, तर दुसऱ्याने दुसऱ्या बाबतीत ग्रेट ब्रिटनपेक्षा अधिक कामगिरी केली असेल, परंतु ह्या पांचही बाबींचा एकत्र विचार केला, तर ग्रेट ब्रिटन इतका स्वार्थत्याग व युद्ध प्रयत्न इतर कोणत्याही राष्ट्रांने केलेला नसेल, अशी ब्रिटिशांची पक्की समजूत आहे. लोकसंख्येच्या मानाने पाहिले, तर ब्रिटिश युद्धप्रयत्न इतर सर्वांपेक्षा प्रचंड आहे, असे लंडन टाइम्स म्हणतो. अमेरिकेच्या उत्पादनांत वाढ झाली, त्याचे कारण तेथे उत्पादनास मोठा वाव होता आणि उत्पादनाची गति सुधारलेल्या यांत्रिक पद्धतीमुळे भयंकर वाढू शकली, हे होय. ह्या उलट, ग्रेट ब्रिटनला स्वार्थत्यागाचे भूमिकेवरच आपला युद्धप्रयत्न चालू ठेवावा लागला. लोकांनी पूर्वीपेक्षा कमी खाऊन, कमी जिनसा वापरून व बचत करून, त्याचप्रमाणे शक्य तेवढ्यांनी युद्ध-विषयक कामगिरीस वाहून घेऊन ब्रिटिश युद्धप्रयत्नाचे मान एवढे मोठे राखले आहे. आगबोटींच्या तुटवड्यामुळे ग्रेट ब्रिटनला पूर्वीइतकी आयात चालू ठेवता आली नाही, तरी उपलब्ध जिनसांचे नीट व प्रमाणशीर वाटप करून तेथील सरकारने परिस्थिति सुसह्य केली.

पुढील पिढ्यांस फायदा

युद्धांतील भारी मनुष्यहानि, युद्धविषयक मालाचे प्रचंड उत्पादन, आगबोटींचा नाश, रहाणीचे उतरलेले मान, मालमत्ता मोडून व कर्ज उभारून भागविलेला युद्ध सर्च, इत्यादींचे आकडे ब्रिटिश सरकारच्या रिपोर्टांत दिलेले आहेत. युद्धसमाप्तीनंतर, झालेले नुकसान भरून काढण्यासाठी ब्रिटिश जनतेला विसावा घेण्यास फुरसत मिळणार नाही; नेटाचा प्रयत्न चालू ठेवून पूर्वस्थिति व वैभव प्राप्त करून घेण्याची शिकस्त करावी लागेल, असे रिपोर्टांतील आकडे ध्वनित करतात. एवढ्या मोठ्या स्वार्थत्यागाचे फळ, म्हणजे सुखसंपन्न स्वातंत्र्य, हे आपल्या लोकांना पिढ्यान्पिढ्या उपभोगण्यास मिळणार, ही जाणीव ब्रिटिश जनतेच्या मनांत आहे, हे उघड आहे. युद्धसर्चाचा व प्रयत्नाचा अपूर्व ताण ह्या पिढीवर पडला असला, तरी त्याचा फायदा पुढील पिढ्यांसहि होणार आहे.

सर्चांची तरतूद

युद्धविषयक सर्चांत भयंकर वाढ झाल्याकारणाने ब्रिटिश सरकारचा वार्षिक सर्च १९३८ साली १०१ कोटी पौंड होता, तो १९४३ साली ५७८ कोटी पौंडांवर गेला. ह्या सर्चांची तरतूद मुख्यतः चालू उत्पात्तांतूनच करण्यांत आली, हे विशेष आहे. सर्चांपैकी निम्मी रकम करांचे रूपाने उभारण्यांत आली व ३४% रकम लोकांच्या बचतीमधून मिळाली. १९३८-३९ मध्ये प्राप्ती-वरील करांचे उत्पन्न ३३ कोटी पौंड झाले होते, १९४३-४४ मध्ये त्याचा आकडा ११८ कोटी पौंडांवर गेला. पूर्वी ४० लक्ष

लोकांवर प्राप्तीवरील कर आकारला जाई; आतां १ कोटी, ३० लक्ष लोक इनकम टॅक्स भरित आहेत. इनकम टॅक्सच्या आकारणीची कल्पना खालील तक्त्यावरून येईल:—

वार्षिक उत्पन्न (पौंड)	प्राप्तीवरील कर (%)	
	१९३८	१९४२
२५० ते ५००	३	१४½
५०० ते १,०००	११	२८
२,००० ते १०,०००	२९	५२

अप्रत्यक्ष कर

तंबाखू, दारू, इत्यादींवरील करांत म्हणजे अप्रत्यक्ष-करांत पुष्कळच वाढ झालेली आहे. कांहीं चैनीच्या वस्तूवर १००% कर आहे. अप्रत्यक्ष करांपासून ब्रिटिश सरकारास १९३८ साली ३७ कोटी पौंड मिळाले; १९४३ मध्ये त्यांची रकम १०३ कोटी पौंड झाली. अन्न व इतर आवश्यक जिनसांस सरकारने मदत म्हणून १९ कोटी पौंड दिले. १९४३ साली ब्रिटिश सरकारास २९० कोटी पौंड कर्जरूपाने उभारावे लागले. कर व सरकारास दिलेले कर्ज ह्यामुळे जनते-जवळील पैशाचा विनियोग भांडवली स्वरूपाच्या गोष्टी सुधारण्याकडे व दुरुस्त करण्याकडे झालेला नाही. युद्धासाठी ज्यांचे उत्पादन अत्यावश्यक आहे, अशांच्या कारखान्यांतच फक्त जरूर तेवढी नवी यंत्रसामुग्री बसविण्यांत आली आहे. खासगी मालमत्तेचे प्रचंड नुकसान झालेले आहे, त्याची दुरुस्ती व भरपाई अंशतःच झालेली असणार.

परदेशांतील मालमत्तेची विक्री

ब्रिटिश सरकारला स्वतःचे उत्पन्न, कर, कर्ज, खंड-उसनवार मदत, इत्यादि शक्य तेवढ्या प्रमाणांत मिळूनहि आपला सर्च भागविता आला नाही आणि परदेशांतील १०६ कोटी पौंड किंमतीची मालमत्ता विकून त्याचे पैसे करणे भाग पडले व तेथे २३० कोटी पौंडांचे कर्जहि उभारावे लागले. शत्रूस उपयोगी पडू नये, ह्यासाठी परदेशांतील कांहीं मालमत्तेचा मुद्दाम नाश करण्यांत आला. अशा रीतीने, आयात करीत असलेल्या मालाचा मोबदला देण्यास सहाय करणारे मोठे उत्पन्न तो देश आतां गमावून बसला आहे.

परदेशांतील मालमत्तेची विक्री व तेथील कर्ज उभारणी
(कोटी पौंड)

	मालमत्तेची विक्री	कर्जांत वाढ
सप्टेंबर १९३९ ते डिसेंबर १९४१ जानेवारी १९४२ ते जून १९४४	९५	७७
एकूण	१०६	२३०

स्फुट विचार

सर अकबर हैदरी ह्यांचे शिष्टमंडळ

ब्रह्मदेश आणि पॅसिफिक महासागर ह्यांमधील जपानच्या विरुद्ध चाललेल्या मोहिमांत लागणारे लढाऊ सामान शक्य तेवढ्या प्रमाणांत हिंदुस्थानांतून पुरवले जात आहे. त्यामुळे हिंदी उद्योग-धंदे आणि कारखाने ह्यांमध्ये बिनलढाऊ माल पुरेसा तयार न होता युद्धसामुग्री तयार करण्यांत त्यांचे उत्पादन-सामर्थ्य मोठ्या अंशांत खर्ची घालावे लागत आहे. ह्या परिस्थितीचा संबंध चलन-विस्तार, स्टॅलिंग शिलकांत वाढ आणि महागाई ह्यांच्याशी येत आहे. हिंदुस्थानाने पुरवलेल्या लढाऊ मालाची किंमत ह्या देशास मिळते, पण त्या योगाने चलनवाढ होते आणि सामान्य जनतेच्या उपयोगाचे जिन्नस अपुरे पडून महाग होतात. ह्या अडचणीवर एक महत्त्वाचा उपाय, इंग्लंडहून कांहीं जरूरीच्या मालाचा पुरवठा होणे हा आहे. आज ह्या देशांतून होणाऱ्या लढाऊ मालाची जागा कांहीं प्रमाणांत ब्रिटनमधून येणाऱ्या मालाने घेतल्यास हिंदुस्थानांत कापड वगैरे जिनसांचा तुटवडा भासत आहे तो दूर होण्यास सहाय मिळेल. सर अकबर हैदरी आणि इतर सरकारी अधिकारी ह्यांचे शिष्टमंडळ इंग्लंडला जात असून तेथील अधिकाऱ्यांशी विचारविनिमय करून प्रस्तुत विषयाचे बाबतीत ह्या देशास कोणती मदत मिळणे शक्य आहे हे पहाणार आहे. ब्रिटिश माल हिंदुस्थानांत स्वपण्यास उत्तेजन देणे हा सदरहु शिष्टमंडळाच्या उद्योगाचा परिणाम होऊन तो हिंदी कारखान्यांच्या हितसंबंधांस प्रतिकूल होईल ही भीति सर्वस्वी निराधार आहे असे आश्वासन सर अकबर ह्यांनी दिले आहे. उलट, लढाऊ उपयोगाचा कांहीं माल इंग्लंड पुरवू शकेल तर तो तयार करण्याऐवजी सामान्य जनतेस हवे असलेले जिन्नस बनवण्यास हिंदी कारखान्यांस वाव आणि संधी मिळेल असे त्यांचे म्हणणे आहे. आज हिंदुस्थानास पक्क्या मालापेक्षा यंत्रसामुग्रीच्या आयातीची अधिक आवश्यकता आहे. परंतु सर अकबर हैदरी ह्यांचे शिष्टमंडळ जो प्रश्न सोडवण्यासाठी इंग्लंडला जात आहे तो तात्पुरत्या गरजेविषयांचा असून युद्धोत्तरकाळातील औद्योगिक अभिवृद्धीच्या योजनेशी त्याचा संबंध नाही, असा खुलासा करण्यांत आला आहे. लढाऊ उपयोगाच्या मालाच्या पुरवठ्याचा ताण हिंदी कारखान्यांवर आणि जनतेच्या क्यशक्तीवर पडत आहे तो हलका करणे हा आपल्या शिष्टाईचा हेतु आहे असे सर अकबर ह्यांचे सांगणे आहे; आणि ह्या बाबतीत उत्पन्न होणारा गैरसमज नाहीसा करण्याचा प्रयत्न त्यांनी मुद्दाम केला आहे.

शास्त्रीय संशोधनाचे महत्त्व

नागपूर येथे भारतीय शास्त्र परिषदेचे अधिवेशन ह्या महिन्याच्या प्रारंभी भरले होते, त्यांत तिचे सर्वाध्यक्ष, सर शांतिस्वरूप भटनागर ह्यांचे समग्र अध्यक्षीय भाषण वाचून दाखविण्यांत आले. सर शांतिस्वरूप हे इतर कांहीं हिंदी शास्त्रज्ञांबरोबर सरकारी निमंत्रणावरून परदेशी दौऱ्यावर गेले आहेत, त्यामुळे ते परिषदेस उपस्थित होऊ शकले नाहीत. सर भटनागर ह्यांनी आपल्या भाषणांत प्रोफेसर हिल ह्या इंग्रज शास्त्रज्ञाच्या हिंदुस्थानातील दौऱ्याचा उल्लेख केला व त्यामुळे शास्त्रीय संशोधनाच्या प्रश्नास चालना मिळाली आहे व हिंदुस्थान सरकार त्यांत लक्ष घालू लागले आहे, असे त्यांनी सांगितले. आपल्या विलायतच्या दौऱ्यांत

आलेल्या अनुभवांचेहि त्यांनी वर्णन केले. विशेषतः, शिक्षणसंस्था व विश्वविद्यालये ह्यांतून संशोधनास चालना देण्याचे अगत्य व महत्त्व त्यांस पटले आणि त्यांचे प्रतिबिंब त्यांच्या अध्यक्षीय भाषणांत पडले. “ इतर गोष्टीप्रमाणे संशोधन ही बाब नाही; काटेकोरपणाने त्याच्या खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करता येणे अशक्य आहे. परिस्थितीस अनुसरून शक्य तेवढे पैसे शास्त्रीय संशोधनास उपलब्ध करून दिले जाणे आवश्यक आहे.” वरील पद्धतीने शास्त्रीय संशोधनाची व्यवस्था करण्यांत यावी, अशी इंग्लंडमध्ये संशोधकांची मागणी आहे, आणि तीप्रमाणे व्यवस्था झाल्यास दहा वर्षांत ५० कोटी रुपयांचा भांडवली खर्च तेथे करावा लागेल. त्यापैकी बहुतेक सर्व खर्चाचा बोजा ब्रिटिश सरकारने उचलावा, अशी अपेक्षा आहे.

हिंदुस्थानांत अनास्था—राष्ट्रीय सरकारची आवश्यकता

हिंदुस्थानांत शास्त्रीय संशोधनाबाबत अनास्था कशी आहे, ह्याचे वर्णन करतांना सर शांतिस्वरूप ह्यांनी दोन हिंदी विश्वविद्यालयांचे उदाहरण दिले. संशोधन ही खर्चाची बाब आहे, ह्यासाठी काटकसर म्हणून ते शक्य तो बंद करण्याचा प्रयत्न त्यांत चालू आहे, असे त्यांनी सांगितले. संशोधनासाठी ब्रिटिश कारखानदार फार मोठ्या प्रमाणावर खर्च करतात. इंपीरिअल केमिकल इंडस्ट्रीजने १९४३ साली सुमारे सवातीन कोटी रुपये संशोधनावर खर्च केले. हिंदुस्थानांत टाटांचे सेरीज इतर कारखानदार संशोधनासाठी थोडासाहि खर्च करण्यास तयार नसतात, अशी परिस्थिती आहे. आतां कांहीं कारखानदार ह्या बाबतीत लक्ष घालू लागले आहेत, ही समाधानाची गोष्ट आहे. हिंदी जनतेच्या रहाणीचे मान सुधारण्यावर पुष्कळ गोष्टी अवलंबून आहेत, हे सांगतांना सर शांतिस्वरूप ह्यांनी हिंदुस्थानांत राष्ट्रीय सरकारच्या स्थापनेच्या अगत्याचा उल्लेख केला, हे योग्यच झाले. “ राष्ट्रीय प्रगति घडवून आणण्याचा सर्वांत उत्तम व कमी वेळ साणारा उपाय, म्हणजे लोकांच्या प्रतिनिधींचे राष्ट्रीय सरकार हा होय.” हे त्यांचे उद्गार महत्त्वाचे आहेत. विलायतच्या दौऱ्यांतील अनुभवावरच ते आधारलेले असतील, हे उघड आहे. अर्थात, आहे ह्या परिस्थितीतहि आपल्या बांधवांची स्थिती सुधारण्याचे आपण प्रयत्न चालविले पाहिजेत, ही त्यांची सूचना रास्त अशीच आहे.

प्रो. कॅसल ह्या स्वीडिश अर्थशास्त्रज्ञाचा मृत्यु

प्रो. कॅसल ह्या प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञाच्या मृत्यूची वार्ता नुकतीच आली आहे. ता. १४ रोजी ते आपल्या वयाच्या ७८ व्या वर्षी निवर्तले. आंतरराष्ट्रीय हुंडणावळीचा दर आणि राष्ट्रांतील पदार्थांच्या किंमती ह्यांच्या संबंधाची विशिष्ट उष्णपत्ति त्यांनी लावली होती. अर्थशास्त्रांत पदार्थांच्या मोलास अवास्तव महत्त्व देण्यांत येते, त्याचे उच्चाटन करून बाजारांत निश्चित होणाऱ्या किंमतीवरच सर्व भर देण्यांत यावा असे त्यांचे मत होते—आपल्या अर्थशास्त्राच्या मूलतत्त्वांवरील ग्रंथांत त्यांनी ह्या तत्त्वाचा आश्रय करून पदार्थांची डुमळता व तुटवडा ह्यांच्या आधारावर सबंद शास्त्राच्या सिद्धांतांची उभारणी केली आहे. महत्त्वाच्या आर्थिक प्रश्नांसंबंधाने राष्ट्रीय सरकारांस त्यांनी वेळेवेळ सल्ला दिला आहे. जुन्या परंपरेच्या अर्थशास्त्रास स्वतःच्या स्वतंत्र पद्धतीने त्यांनी उचलून धरले हे प्रो. कॅसल ह्यांच्या विद्वेचे वैशिष्ट्य आहे असे मानण्यांत येते. त्यांच्या मृत्यूनं अर्थशास्त्राची मोठी हानि झाली आहे.

देशी उद्योगधंद्यांस संरक्षण

हिंदुस्थान सरकारच्या युद्धोत्तर आर्थिक पुनर्घटना योजना स्वातंत्र्याचे मंत्री, सर आर्देशीर दलाल, निरनिराळ्या प्रांतांत दौरा काढून तेथील सरकारांच्या अभिवृद्धीच्या योजनांचे बाबतीत चर्चा करित आहेत आणि बिनसरकारी धंदेवाल्या पुढाऱ्यांशी त्याच विषयावर विचारविनिमय करित आहेत. हिंदुस्थान सरकार बनवीत असलेल्या योजना आणि निश्चित करित असलेले धोरण प्रांतिक सरकारांस व लोकांस किती घटते आणि त्यासंबंधांत त्यांच्या काय सूचना आहेत ह्याची कल्पना यावी हा त्यांच्या दौऱ्यांचा उद्देश आहे. रसायनांच्या उत्पादनासारखे कांहीं राष्ट्रीय महत्त्वाचे धंदे हिंदुस्थान सरकार स्वतः स्थापून चालवणार आहे हे प्रसिद्ध झालेच आहे. त्याचबरोबर सरकारचे असेहि धोरण आहे की इतर चालू आणि नवीन धंदे कारखानदारांनी स्वतःच्या हिमतीने व भांडवलाने काढावे व चालवावे. ह्याकरिता धंदेवाल्यांस यंत्रसामुग्री लागेल तिच्या खरेदीची व आयातीची तरतूद आतांपासून करावी लागेल. ह्या कामी सरकार धंदेवाल्यांस सहाय्य करण्यास तयार आहे ही गोष्ट सर आर्देशीर ह्यांनी जाहीर केली आहे. युद्ध समाप्तीबरोबर यंत्रसामुग्रीस एकदम मोठी मागणी येणार आहे. युद्धामुळे उध्वस्त झालेल्या देशांस ही उत्पादन सामुग्री फारच विस्तृत प्रमाणावर पुरवली जावी लागेल, आणि ह्या पुरवठ्याचा ताण इंग्लंड व अमेरिका ह्या देशांवरच पडणे अपरिहार्य आहे. ह्या परिस्थितीत हिंदुस्थानच्या औद्योगिक प्रगतीस आवश्यक असलेली युद्धसामुग्री मिळवण्याची व्यवस्था येथील कारखानदारांनी सरकारच्या सहकारित्वाने केली पाहिजे. स्वदेशी धंद्यांच्या विस्ताराची तयारी करतांना कारखानदारांची आपल्या साहसाच्या यशस्वितेविषयी साशंकवृत्ति असणे स्वाभाविक आहे. युद्धोत्तर काळांत विदेशी मालाची स्पर्धा आपल्या धंद्यांस बाधक होण्याची भीति त्यांस वाटत असली तर त्यांत नवल नाही. ह्या संबंधातील शंका असंदिग्ध रीतीने दूर करण्याचा प्रयत्न सर आर्देशीर दलाल ह्यांनी केला आहे हे चांगले आहे. नागपुरांत गेल्या आठवड्यांत केलेल्या भाषणांत स्वदेशी धंद्यांस संरक्षण देण्याचे हिंदुस्थान सरकारचे निश्चित धोरण असल्याचे आश्वासन त्यांनी दिले असून कायमचे टारिफ बॉर्ड ह्या कामाकरिता नेमण्याचा आपला बेत त्यांनी मार्गेच व्यक्त केला आहे.

कॅनडाचा दर माणशी निर्गत व्यापार सर्व देशांत मोठा

प्रत्येक देशाच्या निर्गत व्यापाराचे त्या देशातील दर माणशी प्रमाण पाहिले, तर कॅनडाचे ते प्रमाण सर्वांत मोठे असल्याचे आढळून येते.

प्रा. घनंजयराव गाडगीळ

हिंदुस्थान सरकारने देशातील शेतकऱ्यांच्या कर्जबाजारीपणासंबंधी चौकशी करण्यासाठी एक कमिटी नेमली आहे, तिचे अध्यक्षस्थान प्रा. घनंजयराव गाडगीळ ह्यांनी स्वीकारले आहे.

मि. मास्टर

सिंधा स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनी लि. चे जनरल मॅनेजर, मि. एम. ए. मास्टर ह्यांस मुंबईच्या इंडियन मर्चंट्स चेंबरचे अध्यक्ष निवडण्यांत आले आहे.

अमेरिकेतील कागदाचे रेशनिंग

“अमेरिकेतील कागदाचे रेशनिंग अंमलांत असतांही, तेथील ‘न्युयॉर्क हेरल्ड’ ह्या वर्तमानपत्रांत ३० ते ४० पृष्ठे असतात. संवेद वृत्तपत्र वाचण्यास लोकांना वेळच नसतो !”—सर सुनीलाल बी. मेहता.

आपल्या पुढील कांहीं प्रश्न

श्री. संपादक महाशय ‘अर्थ’ यांसी, सा. न. वि. वि.

“आम्ही त्यांच्याकरिता काय केले आहे ?”—एका अमेरिकन व्यापारी मासिकातील ती जाहिरात होती. लढाईवरून परत येणाऱ्या सैनिकांची रंगांत चित्रे काढून त्याखाली लिहिले होते:—राष्ट्राच्या संरक्षणाकरिता ज्यांच्या रक्ताचे पाट वाहिले ते सैनिक परत आल्यावर त्यांच्याकरिता राष्ट्राने काय व्यवस्था केली आहे ?—ज्यां पोलादाच्या कारखान्यातर्फे ही जाहिरात देण्यांत आली होती त्याचे नांव माझ्या नीटसे घ्यानांत नाही. पण चित्रांतील परतणाऱ्या सैनिकांचे आसावलेले चेहेरे मला अजून स्पष्ट दिसत आहेत ! आम्ही त्यांचेकरिता काय केले आहे ?—हा सवाल कानांत घुमत आहे !!

अंब्वल दर्जाचे म्हणून त्रिसंघ गाजलेले हिंदी सैनिक उद्यां युद्ध—समाप्तीनंतर परत येतील. लष्करी जीवन सोडून पूर्वीच्या जीवनांत त्यांची समरस होण्याची, त्यांच्या योगक्षेमाची आम्ही काय व्यवस्था केली आहे ?

हिंदुस्थानभर विसुरलेल्या हजारों सेड्यांतून लक्षावधींनी लष्कर भरती झाली—होत आहे. असे वाटते की, आजचा अन्न—तुटीचा प्रश्न उत्पादन घटल्यामुळे उपास्थित झालेला नसून त्याची कारणे इतर आहेत. एवढे प्रचंड मनुष्य—बळ शेटांवरून काढून रणांगणांत ओतले तरी शेटांचे उत्पादन त्या मानाने कमी होत नाही यावरून, मला वाटते, हे स्पष्ट होईल की हे मनुष्य—बळ शेटांत—सेडेगांवांत अवश्य आहे असे नाही ! युद्धोत्तर त्याची सोय इतरत्र झाल्यास अधिक बरी ! अर्थात् तसे करावयाचे झाल्यास आपल्याला देशी उद्योगधंद्यांचा, कारखान्यांचा विचार करणे अपरिहार्य आहे.

मध्यवर्ती व प्रांतिक सरकार यांच्या युद्धोत्तर काळच्या योजना जाहीर होत आहेत. त्यांत भर दिलेला दिसतो ग्रामीण जीवन सुधारण्याकडे वरस्ते, रेल्वे, तलाव, कालवे बांधण्याकडे. ह्या योजना प्रत्यक्षांत आणून राबविण्याकरिता असंख्य माणसे लागतील असा अंदाज आहे. योजना तत्त्वतः मान्य होण्यासारख्या असल्या तरी विचार येतो—हे सर्व सुरळीत कसे होईल ? अन् त्याने आपले प्रश्न कसे सुटतील ? आधुनिक यंत्र-युगांत राहण्यास सरावत असलेल्या सैनिकांचे समाधान आपणांस केले पाहिजे.

युद्धाच्या आघाडीवर अधिकारी म्हणून काम करित असलेले कांहीं सुशिक्षित तरुण मला माहीत आहेत. बुद्धिमान, तडफदार, महत्त्वाकांक्षी. उद्यां ते परत येतील ते नवी क्षितिजे पाहून आकांक्षांनीं भारावलेले. मला आशा आहे भविष्य काळ त्यांच्या अपेक्षा पुऱ्या करील.

युद्धजन्य परिस्थितीमुळे पैसा नि नोकऱ्या सवंग झाल्या आहेत. कित्येक तरुणी नोकऱ्या करतांना आढळतात. स्वतः पैसा कमावण्याचे समाधान, नि तो स्वर्च करतांना वाटणारा अभिमान मनोहारी आहे. त्याबरोबरच जीवनाकडे पाहण्याचा बदलता दृष्टिकोण अभ्यास करण्यासारखा आहे. सवंग पैसा-नोकऱ्यांची कि मया उद्यां नाहीशी झाल्यावर ह्या तरुणींचे जीवनक्रम आजच्या सुसासमाधानाने चालतील का ! त्यांचे संसार दुःखाचे गाहीं ना होणार ? आर्थिक नि सामाजिक प्रश्नांची गहृत मजेदार आहे तरी !

—संजय

बँक ऑफ इंडिया लि.

३१ डिसेंबर १९४४ अखेर संपलेल्या वर्षी बँक ऑफ इंडियास मार्गाल वर्षातील ओढलेले ९,८५,८२७ रु. ४ आ. ५ पै चरून एकूण झालेला नकाः—

	रु.	आ.	पै
	७५,२३,२६२	—९—	७
चालू वर्षाचा प्राप्तीवरील कर, सुपर प्रॉफिट व एक्सेस प्रॉफिट टॅक्स देण्यासाठी तरतूद	३१,००,०००	—०—	०
३० जून, १९४४ रोजी पहिल्या सहामाहीचे ११% दराने इंटेरिम डिव्हिडेंड दिले.	५,५०,०००	—०—	०
३१ डिसेंबर, १९४४ अखेरच्या सहामाहीचे ११% दराने करमाफ डिव्हिडेंड देण्याचे डायरेक्टर बोर्डांनी सुचविले आहे.	८,१३,८८७	—८—	०
प्रत्येक भागास ८ आणे (१%) करमाफ बोनस	१,४७,९७९	—८—	०
रिझर्व्ह फंडाकडे वर्ग	४,००,०००	—०—	०
मुख्य कचेरीच्या नव्या मालमतेच्या खाती वर्ग	२,५०,०००	—०—	०
इन्व्हेस्टमेंटस (सरकारी व इतर) खाती	७,००,०००	—०—	०
पुढील वर्षात ओढण्यासाठी (नोकर-वर्गास बोनस दिल्यास तो यांतून घ्यावयाचा आहे)	१४,६१,३९५	—९—	७
	७५,२३,२६२	—९—	७

टाटा बिल्डींग योजनेचे स्वरूप व तिच्या यशस्वितेची शक्याशक्यता*

फ्रीलान्स सिरीज नं. ३ (मराठी) म्हणून वरील पुस्तक प्रसिद्ध करण्यांत आले आहे. त्यांत टाटा-बिल्डींग योजनेचा सारांश दिलेला असून त्या योजनेवरील टीका-प्रतिटीकांचा थोडक्यांत विचार करण्यांत आलेला आहे. प्रस्तुत योजना ही भांडवलवाल्यांचीच स्वार्थी योजना आहे, असा तिचेवर प्रमुख आक्षेप असून योजनेस इंग्लंडमध्ये स्वागत मिळाले ही गोष्टच तिच्याविरुद्ध लोकमत निर्माण होण्यास कारणीभूत झाली, असे लेखकाने प्रस्तावनेत म्हटले आहे. पुस्तकातील भाषा सोपी व आकर्षक असून, मराठी वाचकांस योजनेचे स्वरूप लक्षांत घेण्यास त्याचा चांगला उपयोग होईल. “देस्तो, आज फराळाच्या जिनसांऐवजी अन्नयोजनांवरच आपली भूक भागविली पाहिजे!” अशी परिस्थिति दर्शविणारे, फराळास बसलेल्या स्त्री-पुरुषांचे चित्र मुखपृष्ठावर छापलेले आहे.

पृ. सं. ३२ ले. टी. टी. देशपांडे, चौपरी बंगला, श्रद्धानंद नगर, नागपूर.

विन अधिकाराचा 'स्पेशल' डायरेक्टर

हॉर्मन, लॉग अँड कंपनी ह्या एका ब्रिटिश कंपनीच्या डायरेक्टर बोर्डांनी भागीदारांच्या संमतीसाठी कांहीं ठराव सुचविले आहेत, ते मनोरंजक व उद्बोधक आहेत. आपल्या अधिकारी व नोकरवर्गापैकी कांहींचा दर्जा सुधारून त्यांचा अनुभव वाढावा; ह्या दृष्टीने त्यांस स्पेशल डायरेक्टर म्हणून नेमण्याचा अधिकार डायरेक्टर बोर्डांस हवा आहे. कंपनी कायद्याने 'डायरेक्टर' ह्या शब्दाची व्याख्या सांगितलेली नसल्याकारणाने, कोणासहि डायरेक्टर म्हणण्यांत कायदेशीर अडचण नाही, अशी परिस्थिति आहे. कंपनी कायद्याप्रमाणे नेमण्यांत येणाऱ्या डायरेक्टरास जे अधिकार व जी कर्तव्ये सांगितलेले असतात, ते ह्या 'स्पेशल' डायरेक्टरांस लागू नाहीत. उदाहरणार्थ, ते स्वतः भागीदार नसले तरी चालतील; त्यांची नेमणूक बोर्ड करील व त्या नेमणूकीस भागीदारांच्या संमतीची आवश्यकता नाही. नेहमीच्या डायरेक्टर बोर्डांच्या इच्छेवर त्यांची नेमणूक अवलंबून राहिल व ते ठरतील तेवढे वेतन त्या 'स्पेशल' डायरेक्टरांस मिळेल. बोर्डांच्या सभेची आगाऊ सूचना त्यांस मिळेलच असे नाही, डायरेक्टर बोर्डांनी बोलाविले तरच त्यांनी सभेस जावयाचे व विचारले तरच मत घावयाचे, असा त्यांचा अधिकार (ः) आहे. कंपनीच्या कांहीं नोकरांस तरी भारी पगारपेक्षा, 'स्पेशल' डायरेक्टर हे नांव व बोर्डांच्या सभेस हजर रहाण्यास बोलावणे येण्याचा हक्क ज्यास्त श्रेयस्कर वाटेल. कागदी बढती देण्याचा व डायरेक्टर बोर्डांचा विश्वास दाखविण्याचा हा नवा प्रकार भागीदारांच्या दृष्टीने तरी कुचकामाचा आहे.

हिंदुस्थान सरकारचा उत्पन्न खर्च

पहिले सात महिने	उत्पन्नापेक्षां ज्यास्त खर्च (रु.)
१९४३-४४	७०,५०,००,०००
१९४४-४५	१०३,००,००,०००

सरकारच्या कर्जाचे रकमेत वरील मुदतीत १,३९,५०,००,००० रुपयांची भर पडली आहे.

रद्द केलेल्या शेअरची फेर-विक्री

पूर्वी अलॉट केलेले परंतु मागाहून रद्द केलेले शेअर हिंदुस्थान-सरकारच्या संमतीशिवाय पुनः विकणे डिफेन्स ऑफ इंडिया नियमांनी बेकायदा ठरविले होते. नियमांतील शेअर-विक्रीच्या व्याख्येत वरील प्रकारच्या शेअरची विक्री बसत नाही, असे आतां आढळून आले आहे. तेव्हा रद्द केलेले शेअर नव्याने देण्यासाठी सरकारची परवानगी आवश्यक नाही, असे हिंदुस्थान सरकारने जाहीर केले आहे.

ब्रिटिश स्टेटे माग, ब्रिटिश वेल्थरेस, हिंदी मजूर

ग्रेट ब्रिटनमधून पाठविण्यांत येणाऱ्या सुट्या भागांच्या मोटारी तयार करण्याचा कारखाना हिंदुस्थानांत काढण्यांत येणार आहे. कारखाना उभारण्यासाठी ब्रिटिश तज्ज्ञ हिंदुस्थानच्या मार्गावर आहेत.

आयुर्विमा कंपन्यांचे हप्ते कसे ठरावितात !

विमेदाराचें आयुष्य, व्याजाचा दर व व्यवस्थेचा खर्च

आज जर आपण १,००० रुपये द. सा. द. शें. ५ टक्के चक्र-वाढ व्याजानें गुंतविले, तर २० वर्षांनी त्याचे २,६५० रुपये होतील. ह्याचा अर्थ, २० वर्षांनी मिळावयाच्या २,६५० रुपयांची आजची किंमत १,००० रुपये आहे. एकापास २० वर्षांनी २,६५० रुपये मिळणार असतील तर त्यानें आज त्याच्यापेवजीं फक्त १,००० रुपये स्वीकारले तरी त्यांत त्याचें नुकसान नाहीं. तथापि तो २० वर्षे जगला तरच त्याला २,६५० रुपये मिळावयाचे असा करार असला तर आज फक्त १,००० रुपयेच त्यानें देऊन भागणार नाहीं. कारण ह्या २० वर्षांत तो मरण पावण्याचा संभव आहे ही गोष्ट लक्षांत ठेवली पाहिजे आणि म्हणून २,६५० रुपयांची आजची किंमत १,००० रुपयेच आहे असें म्हणता येणार नाहीं. म्हणजे २० वर्षांनी २,६५० रुपये मिळावेत असा विमा उतरावयाचा असला तर आज त्याकरितां फक्त १,००० रुपये देऊन भागणार नाहीं. मर्घेच केव्हां तरी विमेदार मरण पावल्यास विम्याची रकम त्यास द्यावी लागेल आणि ह्याची तरतूद व्हावी ह्यासाठी १,००० रुपयांपेक्षा ज्यास्त मोठी रकम त्याचेकडून आज घ्यावी लागेल. थोडक्यांत सांगावयाचें म्हटलें म्हणजे विम्याचे हप्ते ठरावितांना व्याज आणि विमेदार केव्हां मरेल ह्याचा अंदाज ह्या दोनही गोष्टी विचारांत घ्याव्या लागतात. व्याजाचा दर देशांतील आर्थिक परिस्थितीप्रमाणें थोडा-फार बदलतो त्याचप्रमाणें कांहीं विमेदार फारच लवकर मरण पावतात तर कांहीं पुष्कळच वर्षे जगतात. विमेदाराचा मृत्यु केव्हां घडून येईल, ह्याचा सरासरी अंदाज करून म्हणजे विम्याची रकम केव्हां द्यावी लागेल ह्याचा अंदाज बांधून हप्ते ठराविले जातात. वेगवेगळ्या गटांतील व वयांचे विमेदार सरासरीनें किती वर्षे जगतील हें आयुर्मर्यादेच्या तक्त्यांचे आधारे काढून विमागणिति हप्ते निश्चित करतात. एकादा विमेदार विमा उतरल्याबरोबर मरण पावला, तर त्याचे हप्ते विम्याची रकम पुरी करण्यास अपुरे पडतील व कंपनीचें त्या मानानें नुकसान होईल. ह्या उलट एकादा विमेदार दीर्घायुषी झाला तर त्यानें भरलेले हप्ते विम्याच्या रकमेच्या मानानें पुष्कळच मोठे ठरतील. कांहीं विमेदारांचे बाबतींत नफा, तर कांहींचे बाबतींत तोटा, अशा प्रकारें कंपनीचा व्यवहार चालतो व नफ्या-तोटाच्याची वजावाट होते. कंपनी चालविण्यास जो खर्च येतो, तोहि सर्व विमेदारांवर वाटून दिला जातो व त्या मानानें हप्त्यांची रकम वाढते. साधारणतः एकाच क्षेत्रांतील कंपन्यांच्या हप्त्यांचे दरांत फारशी तफावत आढळत नाहीं, त्याचें कारण मृत्यूबाबत अपेक्षा व व्याजाचा दर हीं सर्वांस सारखीच अनुभवास येतात. कंपनीच्या कामाचा विस्तार, तिचें चालू काम, इत्यादींवर तिच्या खर्चाचें प्रमाण अवलंबून असतें व त्याच्या तरतुदींत कंपनी-कंपनीमध्ये फरक पडतो व त्या मानानेंच मुख्यतः हप्ते अंशतः कमी-ज्यास्त आढळतात.

—राष्ट्रीय काटकसर—

युद्धकार्याची गरज लक्षांत घेऊन डबे वा कागद यांची बचत करणें भाग आहे. ही पॉकिंग-बाबतची अडचण लक्षांत घेऊन—

—गोल्डन कोको—

सुटा मिळण्याची सोय सर्व प्रमुख व्यापाऱ्यांकडे करण्यांत येत आहे. सुटा कोको घेण्यानें पैशाचीही बचत होते. मात्र आपणांस गोल्डन कोकोच मिळत आहे अशी खात्री करून घ्या. नांव लक्षांत ठेवा.

साठे बंधू, "गोल्डन कोको"

—सर्वत्र मिळतो—

साठे कोको व चॉकोलेट कारखाना, पुणे २.

दिवँक ऑफ महाराष्ट्र, लि.

(शेड्यूल्ड बँक)

हेड ऑफिस : पुणे शहर

विक्रीस काढलेले नवीन दहा लाखांचें भांडवल सर्व विकलें गेलें आहे.

—भांडवल—

अधिकृत विक्रीस काढलेले वसूल झालेले व सपलेले

रु. ५०,००,००० रु. २०,००,००० रु. ७,५७,३८०
खेळतें भांडवल रु. १,००,००,००० चे वर

—डायरेक्टर बोर्ड—

श्री. घों. कृ. साठे, चेअरमन
श्री. व्ही. पी. वर्दे, प्रो. व्ही. जी. काळे, श्री. एन. जी. पवार, श्री. एस. जी. मराठे, श्री. आर. सी. सोहोनी, श्री. टी. व्ही. रानडे, श्री. एम. आर. जोशी, श्री. एफ. डी. पदमजी, श्री. एम. व्ही. गोखले, श्री. व्ही. एच. देशमुख.

—शाखा—

डेकन जिमखाना, मुंबई, जळगांव, खडकी, गिरगांव (मुंबई), नागपूर

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

सी. व्ही. जोग, मॅनेजर

‘अर्थ’ ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली
- ४ सहकार